

ԱՐՓԻՆԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական
իրավունքի ամբիոնի դասախոս
Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

ՄԱՆԵ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական
իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,
ՀՀ գլխավոր դատախազի խորհրդական

ԸՆԴԵՐՔԸ ՈՐՊԵՍ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԻՆՔՆԱՏԻՊ ՕԲՅԵԿՏ

Սույն հոդվածում համալիր կերպով ուսումնասիրվել և վերլուծվել է ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների համակարգը, կատարվել է ընդերքի՝ որպես քաղաքացիական իրավունքների ինքնատիպ օբյեկտի համապարփակ հետազոտություն:

Հոդվածում կատարվել է ընդերքի՝ որպես քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտի հետազոտություն՝ ներկայացնելով ընդերքի և ընդերքի հետ ուղակիորեն կապված քաղաքացիական իրավունքների այլ օբյեկտների՝ ընդերքի տեղամասի, օգտակար հանածոների և հողամասի հարաբերակցությունը:

Կատարված հետազոտության արդյունքում ներկայացվել է եզրահանգում առ այն, որ ընդերքը և ընդերքի տեղամասերը քաղաքացիական իրավունքների առանձին օբյեկտներ են: Ընդ որում՝ առաջինը քաղաքացիական շրջանառությունից հանված, իսկ երկրորդը՝ սահմանափակ քաղաքացիական շրջանառության օբյեկտ է: Ընդերքօգտագործման իրավունքի օբյեկտը պայմանականորեն առանձնացված ընդերքի տեղամասն է, այլ ոչ թե ընդերքը: Ընդերքը օգտագործման տրամադրելու նպատակով ընդերքի տեղամասի առանձնացումը որպես քաղաքացիական իրավունքների առանձին օբյեկտ իրավաբանական ֆիկցիա է: Այս համատեքստում առաջարկվել է ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքում կատարել համապատասխան փոփոխություն՝ նախատեսելով, որ օգտագործման տրամադրվում է ոչ թե ընդերքը, այլ ընդերքի տեղամասը:

Անդրադառնալով ընդերքի և օգտակար հանածոների հարաբերակցությանը՝ հիմնավորվել է այն փաստը, որ օգտակար հանածոները քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների են վերածվում ընդերքից արդյունահանվելու (ֆիզիկապես անջատվելու) պահից: Հոդվածում ներկայացվել են նաև ներպետական օրենսդրությամբ ընդերքից արդյունահանված օգտակար հանածոների մասնավոր սեփականության ինստիտուտի բարեփոխմանը նվիրված առաջարկներ:

Հիմնադրույթ - ընդերքօգտագործման իրավունք, ընդերք, ընդերքի տեղամաս, օգտակար հանածո, քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտներ, իրավաբանական ֆիկցիա, հողամաս:

Ներածություն

Ընդերքօգտագործման հարաբերությունները ծագում են քաղաքացիական իրավունքների տարաբնույթ նյութական և ոչ նյութական օբյեկտների շուրջ, որոնց շարքում առանձնանում են որոշակի խումբ օբյեկտներ (ընդերքի տեղամասեր, օգտակար հանածոներ, երկրաբանական տեղեկություն և այլն), որոնց շրջանառության հետ կապված հարաբերությունները, հաշվի առնելով ընդերքօգտագործման իրավահարաբերությունների կարգավորման հիբրիդային (հանրային և մասնավոր իրավական) հանգամանքը, ենթարկվում են ինքնատիպ իրավական կարգավորման: Նման պայմաններում ընդերքօգտագործման ոլորտում շրջանառվող քաղաքացիական իրավունքի ինքնատիպ օբյեկտների համակարգային ուսումնասիրությունը և վերլուծությունը կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում ինչպես ներպետական իրավական համակարգի զար-

գացման, այնպես էլ ոլորտում առկա տեսական խնդիրների վերհանման և դրանց լուծման վերաբերյալ հիմնավոր առաջարկությունների ներկայացման համար:

Չնայած վերը նշված հանգամանքներին՝ հայրենական գրականության մեջ մինչ օրս ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների համակարգային հետազոտություն չի կատարվել, իսկ առանձին օբյեկտների շրջանառության առանձնահատկություններին նվիրված ուսումնասիրությունները և վերլուծությունները խիստ սակավաթիվ են և հիմնականում անդրադառնում են մասնավոր բնույթի հիմնահարցերի:

Սույն հոդվածի շրջանակում մեր նպատակն է կատարել ընդերքօգտագործման ոլորտում շրջանառվող քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների համակարգային հետազոտություն՝ կենտրո-

մանալով ընդերքի՝ որպես ընդերքօգտագործման ոլորտում շրջանառվող քաղաքացիական իրավունքների ինքնատիպ օբյեկտի առանձնահատկությունների վրա:

Սույն հետազոտության մեթոդոլոգիական հիմքը կազմում են գիտական ճանաչողության ընդհանուր (անալիզ, սինթեզ, ինդուկցիա, դեդուկցիա) և հատուկ (դոգմատիկ, իրավահամեմատական) մեթոդները:

Հիմնական հետազոտություն.

ՀՀ օրենսդրությունը չի բացահայտում «իրավունքի օբյեկտ» հասկացությունը, սակայն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի՝ 132-րդ հոդվածից բխում է, որ իրավունքի օբյեկտ ասելով օրենսդրական մակարդակում հասկանում ենք ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 132-րդ հոդվածում թվարկված օբյեկտները, որոնք կազմում են ՀՀ քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների համակարգը: Տեսական գրականության մեջ իրավունքի օբյեկտ հասկացության վերաբերյալ առանձնացված մոնիստական (անտագոնիստական³, իրային, գործողության⁴, իրավաբանական օբյեկտի՝ տեսություններ) և պլյուրալիստական (նորմատիվիստական⁶ և բազմօբյեկտության՝ տեսություններ) մոտեցումների համեմատական ուսումնասիրության և վերլուծության արդյունքում մենք առավել հսկված ենք «իրավունքի օբյեկտ» հասկացության այն մեկնաբանությանը, որի համաձայն՝ իրավունքի օբյեկտն այն ամենն է, ինչի կապակցությամբ իրավունքի սուբյեկտների միջև ծագում են իրավահարաբերություններ, այլ ոչ թե բուն հարաբերությունները կամ գործողությունները: Իրավունքի օբյեկտի վերաբերյալ հենց նշված մոտեցումն է տեղ գտել ներպետական գրականության մեջ՝ Տ. Բարսեղյանի¹⁰ և Ա. Վաղարշյանի¹¹, ինչպես նաև՝ Վ.Բ. Լեուշինի¹² աշխատություններում:

Նախանշված տեսանկյունից անդրադառնալով «ընդերքօգտագործման իրավունքի օբյեկտներ» և «ընդերքօգտագործման հարաբերություններում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտներ» հասկացությունների հարաբերակցությանը՝ պետք է նշել, որ դրանք ամբողջի և մասի հարաբերակցության մեջ են, քանի որ ընդերքօգտագործման իրավունքի օբյեկտները նաև ընդերքօգտագործման ոլորտում ծագող սահմանադրական, վարչական, էկոլոգիական, քրեական իրավահարաբերությունների տարրերն են՝:

Ընդերքօգտագործման իրավունքի օբյեկտը քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ համարելու համար, բացի ընդերքօգտագործման հարաբերությունների մասնակցության փաստից պետք է օժտված լինի իրավունքի սուբյեկտի կողմից քաղաքացիաիրավական բնույթի գույքային և անձնական ոչ գույքային հարաբերություններում իր շահե-

րը բավարարելու նպատակով օգտագործվելու հնարավորությամբ՝:

Իրավաբանական դոկտրինայում ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների դասակարգման հիմքում դրվել են տարբեր չափանիշներ՝ օբյեկտի նյութական կամ ոչ նյութական լինելը, դրա նկատմամբ ծագող քաղաքացիական իրավունքների բնույթը, ընդերքի հետ տվյալ օբյեկտի փաստական և իրավաբանական կապը, շրջակա միջավայրի համար օբյեկտի վտանգավորության աստիճանը, շրջանառունակությունը, հողի հետ տվյալ օբյեկտի կապը և այլն¹⁴:

Սույն հոդվածում ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների ուսումնասիրությունը կատարելիս կառաջնորդվենք ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 132-րդ հոդվածով, համաձայն որի՝ քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտներն են՝ 1) գույքը՝ ներառյալ դրամական միջոցները, կրիպտոակտիվները, արժեթղթերը և գույքային իրավունքները, 2) աշխատանքները և ծառայությունները, 3) տեղեկատվությունը, 4) մտավոր գործունեության արդյունքները՝ ներառյալ դրանց նկատմամբ բացառիկ իրավունքները (մտավոր սեփականություն), 5) ոչ նյութական բարիքները:

Ընդերքօգտագործման հարաբերություններում որպես **գույք** հանդես են գալիս ընդերքի տեղամասերը, օգտակար հանածոները, արտադրական լցակույտերը, ընդերքօգտագործման թափոնները և այլն: Ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ հանդիսացող գույքային իրավունք է օրինակ՝ ընդերքօգտագործման իրավունքը՝: Ընդերքօգտագործման ոլորտում **արժեթղթերի** առանձին տեսակներ նախատեսված չեն, սակայն դրանց շրջանառությունը բացառված չէ:

Ընդերքօգտագործման ոլորտում որպես ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված «**աշխատանքներ և ծառայություններ**» կարելի է առանձնացնել Օրենսգրքով նախատեսված երկրաբանահետախուզական աշխատանքները, օգտակար հանածոների արդյունահանման, երկրաբանական ուսումնասիրության աշխատանքները, մարկշեյթերական փաստագրության վարման աշխատանքները, ստորերկրյա կառույցների շինարարության աշխատանքները և այլն:

Քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների համակարգում առանձին տեղ ունեն **մտավոր գործունեության արդյունքները**, որոնցից ընդերքօգտագործման ոլորտում կարելի է առանձնացնել երկրաբանական տեղեկությունը (որը միաժամանակ քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ է որպես ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 132-րդ հոդ-

վածի 3-րդ մասով նախատեսված տեղեկատվություն), ընդերքօգտագործման նախագծերը, տվյալների բազաները (օրինակ՝ հանքավայրերի և օգտակար հանածոների երևակումների մասին տվյալների բազա) և վերջիններիս նկատմամբ մտավոր սեփականության գույքային և ոչ գույքային իրավունքները:

Ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների համակարգի հիմնգերքը խումբը ոչ նյութական օբյեկտներն են՝ ընդերքօգտագործողի գործարար համբավը, օգտակար հանածոյի հանքավայրն առաջին հայտնաբերող ճանաչվելու իրավունքը¹⁶ և այլն:

Ամփոփելով՝ կարելի է կատարել եզրահանգում առ այն, որ ընդերքօգտագործման հարաբերություններում առկա են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 132-րդ հոդվածում սահմանված՝ քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների համակարգը կազմող օբյեկտների գրեթե բոլոր տեսակները՝ գույքը, աշխատանքները և ծառայությունները, տեղեկատվությունը, մտավոր սեփականությունը, ոչ նյութական բարիքները:

Անդրադառնալով ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների շրջանառումնակությանը՝ պետք է նշել, որ կան և՛ ազատ շրջանառության (ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի՝ (այսուհետ՝ նաև «Օրենսգիրք»)՝¹⁸ 48-րդ հոդվածով նախատեսված օգտակար հանածոները և այլն), և՛ սահմանափակ շրջանառության (օրինակ՝ ընդերքի տեղամասերը, որոշակի տեսակի օգտակար հանածոները, ընդերքօգտագործման թափոնները, ընդերքօգտագործման իրավունքը և այլն), և՛ շրջանառությունից հանված օբյեկտներ (օրինակ՝ ընդերքը, երկրաբանական քարտեզները, հատակագծերը, հաշվետվությունները, ընդերքօգտագործողի գործարար համբավը, ոչ գույքային բնույթի հեղինակային իրավունքները, այլ ոչ նյութական օբյեկտները և այլն): Այսպիսով, ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտները ըստ շրջանառումնակության խիստ բազմազան են:

Ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների շարքում առաջնային է հենց ընդերքի՝ որպես քաղաքացիական իրավունքների ինքնուրույն օբյեկտի ուսումնասիրությունը և վերլուծությունը, քանի որ ընդերքօգտագործման ոլորտում մնացած օբյեկտների իրավական ռեժիմն ածանցված է ընդերքի իրավական ռեժիմից:

Սահմանադրության²⁰ նախաբանի համաձայն՝ Սահմանադրության հիմքում Հայաստանի անկախության մասին հռչակագիրն է, որի 7-րդ կետի համաձայն՝ ընդերքը ՀՀ ազգային հարստություն է և ժողովրդի սեփականությունն է:²¹ Ինչպես տեսնում ենք, Սահմանադրությունը չի օգտագործում «ժո-

ղովրդի սեփականություն» հասկացությունը: Սահմանադրության 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ՀՀ-ում ընդերքը պետության բացառիկ սեփականությունն է: Պետք է նշել, որ «պետության բացառիկ սեփականություն» և «ժողովրդի սեփականություն» հասկացությունների հարաբերակցությունը տեսական գրականության մեջ միանշանակ չի ընկալվել: Այս առումով պետք է համաձայնվել դոկտրինալ աղբյուրներում տեղ գտած այն մեկնաբանությանը, որ ժողովրդի անունից պետության սեփականության հարաբերություններում հանդես է գալիս պետությունը՝ ի դեմս պետական մարմինների: Այսինքն, այս երկու հասկացությունները արհեստական կերպով առանձնացնելու և տարբերակելու կարիք չկա: Պետական կամ ժողովրդի սեփականության իրավունքի սուբյեկտը պետությունն է, որը, տվյալ դեպքում, ընդերքի և դրանում պարփակված օգտակար հանածոների նկատմամբ սեփականության իրավագործությունները իրականացնելիս հանդես է գալիս Հայաստանի ժողովրդի անունից: Ընդերքի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավագործությունները իրականացնելու հարցում պետության անունից հանդես է գալիս ՀՀ կառավարությունը (ՀՀ ընդերքի մասին 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 24-րդ կետ)²⁴:

Ընդերքի ճանաչումը որպես պետության բացառիկ սեփականություն նաև ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի հիմնադրույթներից է (ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի 4-րդ և 11-րդ հոդվածներ): Ներպետական օրենսդրությամբ ընդերքի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության սկզբունքից սահմանվում է երկու բացառություն: Առաջինը, իրավաբանական անձանց և քաղաքացիների կողմից իրենց սեփական հողամասերում մինչև 2 մետր խորությամբ ընդերքից տնտեսական և կենցաղային կարիքների բավարարման նպատակով պետական հաշվեկշռում չհաշվառված ոչ մետաղական օգտակար հանածոների արդյունահանումն է (Օրենսգրքի 48-րդ հոդված)²⁵: Երկրորդը, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված՝ հանրամատչելի գույք հավաքելու դեպքն է (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 175-րդ հոդված):

ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ *ընդերքը հողածածկույթից ներքև, իսկ դրա բացակայության դեպքում՝ երկրի մակերևույթից, ջրավազանների կամ ջրհոսքերի հատակից ներքև՝ ըստ խորության տեղադրված երկրակեղևի մաս է, որը մատչելի է ընդերքօգտագործման համար*: «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենքը (այսուհետ՝ նաև ՀՍԱԳ օրենք)²⁶ ընդերքը դասում է շրջակա միջավայրի բաղադրիչների թվին (ՀՍԱԳ օրենքի 4-րդ հոդված): Հայրենական գրականության մեջ ընդերքը հիշատակվում է որպես բնական ռեսուրսների

սեփականության իրավունքի օբյեկտ²⁷ :

Ընդերքը որպես քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ ուսումնասիրելու համար անհրաժեշտ է այն տարանջատել ընդերքի հետ անմիջականորեն կապված քաղաքացիական իրավունքների այլ օբյեկտներից՝ «**ընդերքի տեղամասից**», «**հողամասից**», «**օգտակար հանածոներից**»:

Այսպես, ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքով տարբերակվում են «**ընդերքի տեղամասերը**²⁸» և «**ընդերքը**»՝ որպես առանձին օբյեկտներ (Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 9-րդ կետեր): Նշված համատեքստում հարց է ծագում՝ քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ է «**ընդերքը**», «**ընդերքի տեղամասերը**», թե՛ երկուսը միաժամանակ:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 1-ին մասում «**ընդերքի մասերը**» (ոչ թե «**ընդերքը**») դասակարգվում են քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների շարքին և ըստ տեսակի համարվում են **անշարժ գույք** (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Նշված նորմն ուսումնասիրելիս առաջին հայացքից թվում է, թե ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով ընդերքի մասերը որպես քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ ճանաչելը պետք է ենթադրեր դրանց՝ որպես անշարժ գույքի իրավական ռեժիմի առանձնահատկությունների սահմանում (ընդերքի մասերի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման, գործարքների կնքման առանձնահատկություններ), ինչպես դա արվել է անշարժ գույքերի այլ տեսակների դեպքում (օրինակ՝ հողամասի): Սակայն, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում ընդերքի մասերը հաջորդիվ այլևս չեն հիշատակվում:

Իրավաբանական գրականությունում արտահայտվել են հակասական կարծիքներ այն հարցի վերաբերյալ, թե արդյոք ընդերքը հանդիսանում է քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ: Այս առումով ձևավորված մոտեցումները կարելի է պայմանականորեն բաժանել **երեք խմբերի**: Առաջին խումբ հեղինակների կարծիքով թե՛ ընդերքը, թե՛ ընդերքի տեղամասերը չեն կարող դիտարկվել որպես գույք և դրվել քաղաքացիաիրավական շրջանառության մեջ, քանի որ դրանք բնական օբյեկտներ են, ֆիզիկապես չեն կարող առանձնացվել և օժտված չեն գույքին բնորոշ այլ հատկանիշներով (Ս.Ա. Ստեփանով, Օ.Ս. Սվիրդովա)²⁹: Հեղինակների մյուս խմբի կարծիքով ընդերքը չի կարող լինել քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ, սակայն քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ է դառնում ընդերքի տեղամասը, որը որոշակի սահմանափակումներով առանձնացված է (Ի.Ա. Գրոզդով, Վ.Ա. Ուդինցև)³⁰: Երրորդ խումբ հեղինակների կարծիքով թե՛ ընդերքը, թե՛ ընդերքի տեղամասը քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ են (Ս.Պ. Մորոզ, Ի.Պ. Պիսկով). ընդ որում, ընդերքը քաղա-

քացիական շրջանառությունից հանված օբյեկտ է, իսկ ընդերքի տեղամասը՝ սահմանափակ շրջանառու օբյեկտ :

Մենք համամիտ ենք վերջին մոտեցման հետ, քանի որ ընդերքը քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ պետք է համարել միայն ընդերքի նկատմամբ պետության բացառիկ սեփականության իրավունքը ճանաչելու տեսանկյունից: Իսկ **ընդերքի տեղամասը** քաղաքացիական իրավունքների առանձին օբյեկտ ճանաչելը հնարավորություն է տալիս ընդերքի անհատականացված հատվածը վերածել շրջանառության մեջ գտնվող օբյեկտի: Հակառակ պարագայում ընդերքօգտագործման իրավունքը ձեռք կբերի առարկայագուրկ բնույթ և ընդերքի մասերի օգտագործումը կդառնա իրավական առումով անհնարին:

Այսպես, ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի համաձայն՝ «**ընդերքի տեղամասը**» որոշակի աշխարհագրական սահմանանշում պարունակող ընդերքի մասն է, որում պետք է իրականացվեն ընդերքօգտագործման աշխատանքներ: Նշված սահմանումից բխում է, որ ընդերքի տեղամասերը որպես քաղաքացիական իրավունքների առանձին օբյեկտ ընդերքից առանձնացնելու և դրանց իրավական ռեժիմը օրենսդրական կարգավորման ենթարկելու նպատակը ընդերքօգտագործման նպատակով ընդերքի տեղամասերի քաղաքացիաիրավական շրջանառության կազմակերպումն է: Ըստ այդմ էլ, ընդերքօգտագործման իրավունքը ծագում է ընդերքի կոնկրետ տեղամասի, այլ ոչ թե ընդերքի նկատմամբ: Այսպիսով, ընդերքի տեղամասերի (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով՝ ընդերքի մասերի) առանձնացումը կրում է պայմանական բնույթ, որի նպատակն է օրենսդրությամբ ստեղծել բացառապես ընդերքօգտագործման նպատակներով պետության կողմից **ընդերքը** պայմանական մասերի առանձնացնելու և որպես անհատապես որոշվող անշարժ գույք քաղաքացիաիրավական շրջանառության մեջ դնելու իրավական հիմքեր: Հենց այդ է պատճառը, որ ընդերքի տեղամասերի առանձնացումը իրավաբանական դոկտրինայում համարում են որպես **իրավաբանական ֆիկցիա**³², իսկ ընդերքի տեղամասերը՝ պայմանական օբյեկտներ («*sigulae res*»)³³:

Այսպիսով, ՀՀ օրենսդրությամբ ընդերքի տեղամասերի իրավական ռեժիմի վերը նշված առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս արձանագրել, որ ընդերքի տեղամասերը քաղաքացիական իրավունքների սահմանափակ շրջանառու օբյեկտներ են, դրանց քաղաքացիաիրավական շրջանառությունը թույլ է տրվում միայն ընդերքօգտագործման (օգտակար հանածոյի արդյունահանման կամ երկրաբանական ուսումնասիրությունների) նպատակով, ինչի արդյունքում

պետության և ընդերքօգտագործողի միջև ծագում են իրային և պարտավորական հարաբերություններ: Իսկ ընդերքօգտագործման նպատակը ոչ թե ընդերքի տեղամասի փոխանցումն է ընդերքօգտագործողի տիրապետմանը, այլ **գույքի՝ ընդերքի տեղամասի փոխակերպումը մեկ այլ գույքի (օգտակար հանածո, երկրաբանական տեղեկություն և այլն)**, որն իրականացվում է օգտակար հանածոների արդյունահանման կամ երկրաբանական ուսումնասիրությունների իրականացման միջոցով³⁴:

Նախանշված տեսանկյունից անդրադառնալով ՀՀ օրենսդրությամբ ընդերքի և ընդերքի տեղամասերի իրավական ռեժիմների հարաբերակցությանը՝ նշենք, որ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում է երկրաբանական ուսումնասիրությունների և օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակներով **ընդերքը**, այլ ոչ թե **ընդերքի տեղամասը** օգտագործման տրամադրելու վերաբերյալ կարգավորում: Մինչդեռ, ինչպես վերը նշել ենք, ընդերքը շրջանառությունից հանված քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտ է և հնարավոր չէ որպես անհատապես որոշվող գույք առանձնացնել: Ուստի, օգտագործման կարող է տրամադրվել ոչ թե ընդերքն, այլ ընդերքի տեղամասերը՝ որպես անհատապես որոշվող անշարժ գույք, որը քաղաքացիական իրավունքների ինքնուրույն օբյեկտ ճանաչելու նպատակը հենց ընդերքօգտագործման նպատակների իրականացումն է: Հետևաբար, ընդերքօգտագործման իրավունքի օբյեկտ կարող է լինել ոչ թե ընդերքը, այլ կոնկրետ սահմանանշումներով ընդերքի տեղամասը (Օրենսգրքի 37-րդ, 53-րդ հոդվածներ):

Նշյալ համատեքստում գտնում ենք, որ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքում անհրաժեշտ է ամրագրել ընդերքի տեղամասերի վերաբերյալ իրավաբանական ֆիկցիան, որի համաձայն՝ պետությունն իրավունք ունի **ոչ թե ընդերքը**, ինչպես սահմանված է Օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասում, այլ՝ **ընդերքի տեղամասերը** տրամադրել բացառապես ընդերքօգտագործման նպատակներով: Մեր կարծիքով, նշված իրավաբանական ֆիկցիայի ամրագրումը ընդերքի տեղամասի նկատմամբ պետության սեփականության իրավագործությունների օրենսդրական հիմքն է:

Ողջ վերոգրյալի լույսի ներքո առաջարկում ենք ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի 11-րդ հոդվածում կատարել փոփոխություն և «որը կարող է» բառակապակցությունը փոխարինել «իսկ ընդերքի տեղամասերը կարող են» բառակապակցությամբ: Արդյունքում, հոդվածը կունենա ներքոշարադրյալ բովանդակությունը.

«1. Հայաստանի Հանրապետության ընդերքը պետության բացառիկ սեփականությունն է, իսկ ընդերքի տեղամասերը կարող են տրամադրվել օգտագործման միայն երկրաբանական ուսումնասիր-

ությունների և օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակներով»:

Ընդերքի հետ չի նույնանում և քաղաքացիական իրավունքների առանձին օբյեկտ է նաև **հողամասը** (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 13-րդ գլուխ): Ընդերքօգտագործման հետ կապված հողային հարաբերությունները կարգավորվում են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով և ՀՀ հողային օրենսգրքով³⁵: Նշենք, որ ՀՀ իրավական համակարգում գործում է ընդերքի և հողամասի նկատմամբ սեփականության իրավունքների տարանջատման սկզբունքը («Jura Regalia»³⁶): Ընդ որում, ներպետական օրենսդրությամբ ընդերքօգտագործման ոլորտում հողային հարաբերությունների՝ ընդերքօգտագործման իրավունքի ձեռքբերման գործընթացից տարանջատված կարգավորումը գործնականում առաջացնում է խնդիրներ, որոնք հայրենական իրավաբանական գրականության մեջ դարձել են համալիր հետազոտության առարկա³⁷: Ուստի, սույն հետազոտության շրջանակում նշված հարցերին առանձին անդրադարձ չենք կատարի:

Ինչ վերաբերում է ընդերքի և օգտակար հանածոների հարաբերակցությանը, ապա պետք է նշել, որ ընդերքում պարունակվող օգտակար հանածոների արդյունահանումն ընդերքից ընդերքօգտագործման հիմնական նպատակն է³⁸, սակայն **ընդերքը և ընդերքից արդյունահանված օգտակար հանածոները** քաղաքացիական իրավունքների առանձին օբյեկտներ են: Մենք համաձայն են տեսական գրականության մեջ տեղ գտած այն մոտեցմանը, որ օգտակար հանածոները բնական վիճակում՝ ընդերքում տեղակայված լինելով («in situ»), իրավունքի առանձին օբյեկտներ չեն. դրանք քաղաքացիական իրավունքների առանձին օբյեկտներ են դառնում ընդերքից առանձնացվելու պահից³⁹:

Եթե ընդերքը սահմանադրական մակարդակով ճանաչված է որպես պետության բացառիկ սեփականությունը, ապա այլ է իրավիճակը օգտակար հանածոների դեպքում: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 168-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով պետության սեփականությունն են միայն այն բնական պաշարները (տվյալ դեպքում՝ օգտակար հանածոները), որոնք քաղաքացիներին, իրավաբանական անձանց և համայնքներին չեն պատկանում: Այսպիսով, օրենսդիրը բացառել է օբյեկտիվ իրականության մեջ «տիրագուրկ» օգտակար հանածոների գոյության հնարավորությունը: Օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը, չնայած ուղղակիորեն չի նախատեսում օգտակար հանածոների նկատմամբ ընդերքօգտագործողի սեփականության իրավունքը, ամրագրում է արդյունահանված օգտակար հանածոները տնօրինելու ընդերքօգտագործողի իրավունքը: Ստացվում է, որ չնայած ըն-

դերքը պետության բացառիկ սեփականությունն է, օգտակար հանածոների նկատմամբ ընդերքօգտագործման թույլտվության հիմքով (առանց լրացուցիչ պայմանագրի կնքման) **ընդերքի տեղամասից արդյունահանելու** (ընդերքից ֆիզիկապես առանձնացվելու) **պահից** է ծագում ընդերքօգտագործողի սեփականության իրավունքը, իսկ ընդերքօգտագործողը դրա դիմաց պետությանը վճարում է ընդերքօգտագործման վճարներ: Թերևս ընդերքից արդյունահանված օգտակար հանածոների իրավական ռեժիմի նշված առանձնահատկությամբ է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ տեսական գրականության մեջ տեղ է գտել մոտեցում առ այն, որ ընդերքի տեղամասից արդյունահանված օգտակար հանածոների նկատմամբ տարածվում է գույքի օգտագործման արդյունքում ստացված պտուղների, եկամուտների, արտադրանքի իրավական ռեժիմը⁴⁰, ըստ որի՝ գույքի օգտագործման արդյունքում ստացված սեփականատերը գույքը օգտագործողն է (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 144-րդ հոդված):

Այս կանոնից բացառություն է նախատեսված միայն նավթի և բնական գազի արդյունահանման դեպքում, որոնց նկատմամբ կիրառվում է արդյունահանված արտադրանքը պետության և ընդերքօգտագործողի միջև բաժանելու իրավական ռեժիմը⁴¹, սակայն նավթի և բնական գազի երկրաբանական ուսումնասիրությունների և արդյունահանման հարաբերությունների վրա Օրենսգիրքը չի տարածվում:

Պետք է նշել, որ ընդերքից արդյունահանված օգտակար հանածոների իրավական ռեժիմը տարբեր իրավական համակարգերում ունի որոշակի տարբերություններ: Այսպես, ընդերքից արդյունահանված օգտակար հանածոները, որոշ բացառություններով կամ սահմանափակումներով, ընդերքօգտագործողի մասնավոր սեփականությունն են դառնում նաև օտարերկրյա պետությունների՝ Ավստրալիայի⁴², Ղազախաստանի⁴³, Սաուդյան Արաբիայի⁴⁴, Անգոլայի⁴⁵, Բրազիլիայի, Չինաստանի օրենսդրություններով: Օգտակար հանածոների նկատմամբ մասնավոր սեփականության իրավունքից սահմանված սահմանափակումների մասով հետաքրքրական է Ղազախաստանի «Ընդերքի և ընդերքօգտագործման մասին» օրենսգիրքը, որի համաձայն՝ պետությունն ունի ռազմավարական նշանակության հանքավայրերում ցանկացած այլ սուբյեկտի նկատմամբ ընդերքօգտագործման իրավունք ստանալու նախապատվության իրավունք⁴⁶: Պետական մասնակցությամբ կազմակերպությունների միջոցով կարևոր ռազմավարական նշանակության օգտակար հանածոների շրջանառության հատուկ կանոններ են նախատեսված նաև ՌԴ, Չինի օրենսդրություններով⁴⁷: Իսկ Չինաստանի օրենսդրությամբ սահմանված է որոշակի

տեսակի օգտակար հանածոների օտարումը միայն պետության կողմից նախապես որոշված շրջանակի սուբյեկտների:

Մեր կարծիքով, Օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով օգտակար հանածոների նկատմամբ սեփականության իրավունք անուղղակիորեն նախատեսելու՝ ՀՀ օրենսդրությամբ որոշերգրված մոտեցումը խնդրահարույց է ընդերքօգտագործման ոլորտում հանրային և մասնավոր շահերի արդյունավետ հավասարակշռման տեսանկյունից, քանի որ դրա դիմաց ընդերքօգտագործողը պետությանը միայն վճարում է բնօգտագործման վճարներ (ՀՀ հարկային օրենսգրքի 10-րդ բաժին, Օրենսգրքի 61-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Նշված համատեքստում գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է դիտարկել ներպետական օրենսդրությամբ օգտակար հանածոների նկատմամբ անուղղակիորեն ընդերքօգտագործողի մասնավոր սեփականությունն ամրագրող իրավական նորմերին այլընտրանք հանդիսացող և օտարերկրյա պետություններում կիրառվող կառուցակարգերը՝ պետական կազմակերպությունների միջոցով ընդերքօգտագործում իրականացնելու նախապատվության իրավունքը⁴⁹ (Ղազախաստան⁵⁰), առանձին տեսակի օգտակար հանածոների շրջանառության նկատմամբ պետական վերահսկողության սահմանումը, ինչպես նաև՝ արտադրանքի բաժանման պայմանագրերի⁵¹ (“Production sharing”) կամ համատեղ ձեռնարկության պայմանագրերի (“Joint venture agreements”) կիրառումը: Վերջին դեպքում պետությունը կարող է պետական կազմակերպությունների միջոցով համագործակցել մի⁵³ քանի մասնավոր կազմակերպությունների հետ, ինչը ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի ներկայիս կարգավորումների պարագայում հնարավոր չէ, քանի որ ընդերքօգտագործման իրավունքը կարող է պատկանել միայն մեկ իրավաբանական անձի (Օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Եզրակացություն

Ամփոփելով սույն հետազոտությունը՝ եկել ենք մի շարք եզրահանգումների, որոնցից առավել էականները հանգում են հետևյալին՝

1. «Ընդերք» և «ընդերքի տեղամասեր» եզրույթների վերաբերյալ իրավաբանական գրականության մեջ ձևավորված մոտեցումների քննարկման արդյունքում հիմնավորել ենք, որ ընդերքօգտագործման ոլորտում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտներ են թե՛ ընդերքը, թե՛ ընդերքի տեղամասերը: Իսկ ընդերքօգտագործման հարաբերություններում հանդես եկող քաղաքացիական իրավունքների այլ օբյեկտները ածանցյալ բնույթ են կրում այս հարաբերություններում առանցքային դերակատարություն ունեցող օբյեկտներից՝ «ընդերքից» և «ընդերքի տեղամասից»:

2. Ընդերքը և ընդերքի տեղամասերը ունեն տարբեր քաղաքացիաիրավական ռեժիմներ: Ընդերքը քաղաքացիական շրջանառությունից հանված օբյեկտ է, իսկ ընդերքի տեղամասը՝ սահմանափակ շրջանառու օբյեկտ: Օրենսդրությամբ ընդերքից ընդերքի տեղամասերի (ընդերքի մասերի) առանձնացման նպատակն է ստեղծել բացառապես ընդերքօգտագործման նպատակներով պետության բացառիկ սեփականությունը հանդիսացող **ընդերքը** պայմանական մասերի բաժանելու և որպես անհատապես որոշվող անշարժ գույք ընդերքօգտագործման իրավունքի տրամադրման եղանակով քաղաքացիաիրավական շրջանառության մեջ դնելու իրավական հիմքեր: Այս տեսանկյունից արձանագրվել է, որ օրենսդրությամբ ընդերքի տեղամասերի առանձնացումը պետք է դիտարկել որպես **իրավաբանական ֆիկցիա**:

Չնայած ՀՀ օրենսդրությունը տարբերակում է ընդերքը և ընդերքի տեղամասերը՝ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ պետությունը օգտագործման է տրամադրում ընդերքը: Մինչդեռ, վերը կատարված վերլուծության համատեքստում գտնում ենք, որ պետությունը ընդերքօգտագործման իրավունքով տրամադրում է ոչ թե ընդերքը, որը քաղաքացիական շրջանառությունից հանված օբյեկտ է, այլ՝ ընդերքի տեղամասերը՝ որպես քաղաքացիական իրավունքների առանձին օբյեկտներ: Ընդերքօգտագործման իրավունքը ծագում է կոնկրետ ընդերքի տեղամասի, ոչ թե ընդերքի նկատմամբ:

Առաջարկվել է ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքի 11-րդ հոդվածում կատարել փոփոխություն և այն շարադրել հետևյալ բովանդակությամբ. «1. Հա-

յաստանի Հանրապետության ընդերքը պետության բացառիկ սեփականությունն է, **իսկ ընդերքի տեղամասերը կարող են** տրամադրվել օգտագործման միայն երկրաբանական ուսումնասիրությունների և օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակներով»:

3. Օգտակար հանածոները քաղաքացիական իրավունքների առանձին օբյեկտներ են դառնում ընդերքից արդյունահանվելու (ընդերքից ֆիզիկապես անջատվելու) պահից, իսկ մինչև արդյունահանումը դրանք քաղաքացիական իրավունքների առանձին օբյեկտներ չեն: Ըստ այդմ էլ, օգտակար հանածոների նկատմամբ ընդերքօգտագործողի սեփականության իրավունքը ծագում է ընդերքից դրանց առանձնացման պահից:

Ներպետական օրենսդրությամբ օգտակար հանածոների նկատմամբ «անուղղակիորեն» մասնավոր սեփականության իրավունք նախատեսող կարգավորումներին այլընտրանք կարող են դառնալ այլ պետություններում կիրառվող՝ պետական կամ պետության մասնակցությամբ կազմակերպությունների միջոցով ընդերքօգտագործում իրականացնելու նախապատվության իրավունքը, առանձին տեսակի օգտակար հանածոների շրջանառության նկատմամբ պետական վերահսկողության սահմանումը, ինչպես նաև՝ արտադրանքի բաժանման պայմանագրերի (“Production sharing”) կամ համատեղ ձեռնարկության պայմանագրերի (“Joint venture agreements”) կիրառումը:

¹ Տե՛ս, Բադալյան Ս. Ս., «Ընդերքօգտագործման ոլորտում հողային հարաբերությունների կարգավորման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում», ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, 1(3) 2019, ԵՊՀ հրատ., Երևան 2020, էջ 43-60; տե՛ս նաև Գեղամյան Օ.Մ., «Բնական ռեսուրսների նկատմամբ սեփականության իրավունքի որոշ առանձնահատկությունները ՀՀ օրենսդրության մեջ և պրակտիկայում», Պետություն և իրավունք, թիվ 1 (86) 2020թ., էջ 4-12:

² ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք: Ընդունվել է՝ 05.05.1998թ., Ուժի մեջ է մտել՝ 01.01.1999թ., ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

³ Տե՛ս, Гамбаров Ю.С., Гражданское право. Общая часть. Лекции. М. 1898/ Классика Российского права, էջ 666. <http://civil.consultant.ru/reprint/books/160/665.html> (վերջին այցելություն՝ 18.07.2025):

⁴ Տե՛ս, Иоффе О.С., Избранные труды по гражданскому праву: из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории “хозяйственного права”, http://civil.consultant.ru/elib/books/3/page_60.html (վերջին այցելություն՝ 05.08.2025):

⁵ Տե՛ս, Чеговадзе Л.А., Структура и состояние гражданского правоотношения. М. Статут. 2004, էջ 222.

⁶ Տե՛ս, Кечекьян С.Ф., Правоотношения в социалистическом обществе. М.: Изд-во АН СССР, 1958, էջ 80.

⁷ Տե՛ս, Дмитриев М.А., Понятие и система объектов гражданских прав / Юрclub:

<http://www.yurclub.ru/docs/civil/article267.html> (վերջին այցելություն՝ 19.01.2025):

⁸ Տե՛ս, Mikheil B., Object of Civil Legal Relations (November 3, 2012). TSU Journal of Law, 01/2012, էջ 33.

<https://ssrn.com/abstract=3783716> (վերջին այցելություն՝ 05.08.2025):

⁹ Տե՛ս, Բարսեղյան Ս. Կ., Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, առաջին մաս (չորրորդ հրատարակություն), Երևանի պետ. համալսարան, Երևան, Տիգրան Մեծ հրատ., 2014, էջ 180:

¹⁰ Տե՛ս, Վաղարշյան Ա.Գ., Պետության և իրավունքի տեսություն-2: Դասախոսություն, ԵՊՀ, Եր.: Հեղինակային հրատարակություն, 2011, էջ 257:

¹¹ Տե՛ս, Елюбаев Ж. С., Проблемы правового регулирования недропользования: отечественный опыт и зарубежная практика. Монография, Алматы, 2010, էջ 29:

¹² Տե՛ս, Левочки В. В., «Объекты гражданских прав в недропользовании», Москва-2018, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина (МГЮА)», էջ 29:

¹³ Տե՛ս, նույն տեղում, էջ 29:

¹⁴ Տե՛ս, նույն տեղում, 218 էջ:

¹⁵ Տե՛ս, Campbell N.J., JR., Principles of Mineral Ownership in The Civil Law and Common Law System, Proceedings (American Bar Association. Section of International and Comparative Law), (August 28, 1956), էջ 42.

<https://www.jstor.org> (վերջին այցելություն՝ 25.05.2024թ.):

¹⁶ Պետք է նշել, որ օգտակար հանածոյի հանքավայրի առաջին հայտնաբերող ճանաչվելու ոչ գույքային իրավունքը ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքով ուղղակիորեն նախատեսված չէ, սակայն Օրենսգիրքը նախատեսում է .արտոնյալ դիմումատուի իրավական կարգավիճակը, որն օգտակար հանածոների արդյունահանման նպատակով ընդերքի երկրաբանական ուսումնասիրություններ իրականացնելու ընդերքօգտագործման իրավունք կրողին (այսինքն՝ ընդերքի տվյալ տեղամասում առաջինը օգտակար հանածոյի պաշարներ հայտնաբերած սուբյեկտին) տալիս է ընդերքի տվյալ տեղամասում օգտակար հանածոյի արդյունահանման համար իրավունք ձեռք բերելու նախապատվության գույքային իրավունք:

¹⁷ ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրք: Ընդունվել է 28.11.2011: Ուժի մեջ է մտել 01.01.2012: Սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2011.12.21/69(872) Հոդ. 1661:

¹⁸ Ընդունվել է 28.11.2011: Ուժի մեջ է մտել 01.01.2012: Սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2011.12.21/69(872) Հոդ. 1661:

¹⁹ Տե՛ս, Левочки В. В., «Объекты гражданских прав в недропользовании», էջ 51-53:

²⁰ ՀՀ Սահմանադրություն: Ընդունվել է 06.12.2015: Ուժի մեջ է մտել 22.12.2015: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118:

²¹ Ի դեպ, այս դրույթն արտացոլված էր նաև Հայկական ԽՍՀ 1978 թվականի Սահմանադրության 11-րդ հոդվածում:

²² Տե՛ս, Прокаев А. В., Гражданско-правовое регулирование отношений в сфере недропользования, 12.00.03 - гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право, Саратов-2010, էջ 36-39:

²³ Տե՛ս, Прокаев А. В., նշվ. աշխատ., էջ 38:

²⁴ Տե՛ս, ՀՀ Արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնություն, ԱՃԹՆ գեկույց (2019թթ.), էջ 55, <https://www.citi.am/hy/annual-reports/2021> (վերջին այցելություն՝ 09.02.2024թ.):

²⁵ Տե՛ս, ՀՀ կառավարության .Իրավաբանական անձանց և քաղաքացիներին սեփականության իրավունքով պատկանող հողամասերի սահմաններում ընդերքօգտագործման կարգը սահմանելու եվ ՀՀ կառավարության 2003 թվականի նոյեմբերի 13-ի N 1932-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին 21.02.2013 թվականի N 152-Ն որոշումը:

²⁶ Ընդունվել է՝ 21.06.2014: Ուժի մեջ է մտել՝ 09.08.2014: Սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2014.07.30/41(1054) Հոդ. 636:

²⁷ Տե՛ս, Գեղամյան Օ. Մ., Բնական ռեսուրսների նկատմամբ սեփականության իրավունքի որոշ առանձնահատկությունները ՀՀ օրենսդրության մեջ և պրակտիկայում, Պետություն և իրավունք, 2020, էջ 4-12:

²⁸ Մեր կարծիքով Օրենսգրքով .ընդերքի տեղամասե ասելով օրենսդիրը նկատի է ունեցել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված ընդերքի մասերը: Ուստի, նշված տեսանկյունից առկա է նաև .Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասի խախտում:

²⁹ Տե՛ս, Степанов С.А., Недвижимое имущество в гражданском праве. М.: Статут, 2004, էջ 69:

³⁰ Տե՛ս, Дроздов И. А., О развитие правового регулирования недропользования, / И.А. Дроздов // Вестник Высшего Арбитражного суда РФ, 2007, №8, էջ 31:

³¹ Տե՛ս, Писков П.И., Участки недр как объекты гражданских прав / Право собственности: актуальные проблемы / отв. ред. В.Н. Литовкин, Е.А. Суханов, В.В. Чубаров; Ин-т законод. и сравнит. Правоведения М.: Статут, 2008, էջեր 380-413:

³² Տե՛ս, Третьякова Е., Правовой статус пользователя недр как особого участника предпринимательской деятельности//ЭП. 2023. №3 (181), էջ 80. <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoy-status-polzovatelya-nedr-kak-osoboro-uchastnika-predprinimatelskoy-deyatelnosti> (վերջին այցելություն՝ 05.02.2025թ.):

³³ Տե՛ս, Неделько А. А., Гражданско-правовой договор добычи полезных ископаемых; Научный руководитель - к.ю.н., профессор И.В. Бакаева, Казань -2015, էջ 29:

³⁴ Տե՛ս, նույն տեղում, էջ 97:

³⁵ Տե՛ս, Համաշխարհային բանկ, Էս-Էլ Ար-Քոնսալթինգս, ԱՎԱԳ Սոլյուշնս, ՀԱՀ-ի Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոն, ՀԱՀ-ի Թուրքիանյանի անվան քաղաքականության վերլուծության կենտրոն, Հանքարդյունաբերության ոլորտի կայունության ռազմավարական գնահատում - Հայաստան, 2016, էջ 66:

³⁶ Տե՛ս, Campbell N.J., նշվ. աշխատ., էջ 40, <https://www.jstor.org> (վերջին այցելություն՝ 25.05.2024):

³⁷ Տե՛ս, Բադալյան Ս. Ս., Ընդերքօգտագործման ոլորտում հողային հարաբերությունների կարգավորման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում | ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, 1(3) 2019, ԵՊՀ: գլխ. խմբ.՝ Գ. Ս. Ղազինյան, Երևան, ԵՊՀ, 2020, էջեր 43-60:

³⁸ Տե՛ս, Գեղամյան Օ. Մ., Բնական ռեսուրսների նկատմամբ սեփականության իրավունքի որոշ առանձնահատկությունները ՀՀ օրենսդրության մեջ և պրակտիկայում, Պետություն և իրավունք, թիվ 1 (86) 2020թ., էջ 8:

³⁹ Տե՛ս, Неделько А. А., նշվ. աշխատ., էջ 29:

⁴⁰ Տե՛ս, Левочки В. В., Добытые ресурсы недр как объекты гражданских прав: анализ законодательства // Вестник московского городского педагогического университета. Серия. Юридические науки, 2017, №3 (27), էջեր 127-141.

⁴¹ Տե՛ս, ՀՀ կառավարության 2012 թվականի նոյեմբերի 01-ի Նալթի և բնական գազի արտադրանքի բաժանման պայմանագրի օրինակելի ձևը հաստատելու մասին 1421-Ն որոշումը:

⁴² Տե՛ս, Tarrant J., Ownership of mining product, tailings and minerals, (2005) 24 ARELJ, էջ 324:

⁴³ Տե՛ս, Code of the Republic of Kazakhstan of December 27, 2017 No. 125-VI ZRK “About Subsoil and Subsurface Use” (as amended on 21.05.2024), հոդված 15. <https://online.zakon.kz/Document/> (վերջին այցելություն՝ 06.03.2025թ.):

⁴⁴ Տե՛ս, <https://mining.smsc.sa/resources/images/docs/miningInvestmentE.pdf> (վերջին այցելություն՝ 10.08.2025թ.):

⁴⁵ Տե՛ս, Law Business Research Ltd, “The Mining Law Review” 9th ed., UK, 2020; ISBN: 978-1-83862-481-1, էջ 3, 12, 28, 64, 214:

⁴⁶ Տե՛ս, <https://unicaselaw.com/blog/amendments-to-the-code-on-subsoil-and-subsoil-use> (վերջին այցելություն՝ 08.03.2025թ.):

⁴⁷ Տե՛ս, Третьякова Е., նշվ. աշխատ., էջեր 78, 84:

⁴⁸ Տե՛ս, “Mineral Resources Law of the People’s Republic of China” (adopted on March 19 1986, and amended on August 29 1996, and August 26 2009 by the Standing Committee of the National People’s Congress), հոդված 34. <https://english.mec.gov.cn/Resources/laws> (վերջին այցելություն՝ 05.08.2025թ.):

⁴⁹ Տե՛ս, <https://eiti.org/state-owned-enterprises> (վերջին այցելություն՝ 05.08.2025թ.):

⁵⁰ Տե՛ս, Code of the Republic of Kazakhstan of December 27, 2017 No. 125-VI ZRK “About Subsoil and Subsurface Use” (as amended on 21.05.2024), հոդվածներ 43 և 46:

⁵¹ Հիմնականում կիրառվում են նալթի և գազի երկրաբանական ուսումնասիրության և արդյունահանման ոլորտում <https://eiti.org/guidance-notes/contracts-and-licenses> (վերջին այցելություն՝ 04.08.2025թ.): տե՛ս նաև Sutcliffe S., Mining Law: Jurisdictional Comparisons. Thomson Reuters; 2012, էջ 210:

⁵² Տե՛ս, Kienzler D. et al. Natural Resource Contracts as a Tool for Managing the Mining Sector, (2015), էջ 18, https://scholarship.law.columbia.edu/sustainable_investment_staffpubs/21 (վերջին այցելություն՝ 10.01.2025թ.):

⁵³ Տե՛ս, նույն տեղում, էջ 18:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. ՀՀ Սահմանադրություն: Ընդունվել է 06.12.2015: Ուժի մեջ է մտել 22.12.2015: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118:

2. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք: Ընդունվել է՝ 05.05.1998թ., Ուժի մեջ է մտել՝ 01.01.1999թ., ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

3. ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգիրք: Ընդունվել է 28.11.2011: Ուժի մեջ է մտել 01.01.2012: Սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2011.12.21/69(872) Հոդ.1661:

4. «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենքը: Ընդունվել է՝ 21.06.2014: Ուժի մեջ է մտել՝ 09.08.2014: Սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2014.07.30/41(1054) Հոդ.636:

5. ՀՀ կառավարության 2013 թվականի փետրվարի 21-ի «Իրավաբանական անձանց և քաղաքացիներին սեփականության իրավունքով պատկանող հողամասերի սահմաններում ընդերքօգտագործման կարգը սահմանելու և ՀՀ կառավարության 2003 թվականի նոյեմբերի 13-ի N 1932-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N 152-Ն որոշումը:

6. ՀՀ կառավարության 2012 թվականի նոյեմբերի 01-ի «Նալթի և բնական գազի արտադրանքի բաժանման պայմանագրի օրինակելի ձևը հաստատելու մասին» 1421-Ն որոշումը:

7. Բադալյան, Ս.Ս. Ընդերքօգտագործման ոլորտում հողային հարաբերությունների կարգավորման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում. ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, 1(3) 2019, ԵՊՀ հրատ., Երևան 2020, էջեր 43-60:

8. Բարսեղյան, Տ.Կ. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, առաջին մաս (չորրորդ հրատարակչություն), Երևանի պետ. համալսարան, Երևան, Տիգրան Մեծ հրատ., 2014, 560 էջ:

9. Գեղամյան, Օ.Մ. Բնական ռեսուրսների նկատմամբ սեփականության իրավունքի որոշ առանձնահատկությունները ՀՀ օրենսդրության մեջ և պրակտիկայում. Պետություն և իրավունք, քիվ 1 (86) 2020թ., էջեր 8, 4-12:
10. Համաշխարհային բանկ, «Էս-Էլ Ար Քոնսալթինգ», «ԱՎԱԳ Սոլյուշնս», ՀԱՀ-ի Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոն, ՀԱՀ-ի Թուրքմենիստանի անվան քաղաքականության վերլուծության կենտրոն, Հանքարդյունաբերության ոլորտի կայունության ռազմավարական գնահատում - Հայաստան, 2016, 227 էջ:
11. ՀՀ Արդյունահանող ճյուղերի թափանցիկության նախաձեռնություն, ԱՐԴՆ գեկույց (2019թթ.), 363 էջ, <https://www.citi.am/hy/annual-reports/2021> (վերջին այցելություն՝ 09.02.2024թ.):
12. Վաղարշյան, Ա.Գ. Պետության և իրավունքի տեսություն-2: Դասախոսություն, ԵՊՀ, Եր.: Հեղինակային հրատարակություն, 2011, 448 էջ:
13. Гамбаров, Ю.С. Гражданское право. Общая часть. Лекции. М. 1898/ Классика Российского права, 766 էջ. <http://civil.consultant.ru/reprint/books/160/665.html> (վերջին այցելություն՝ 18.07.2025):
14. Дмитриев, М.А. Понятие и система объектов гражданских прав, Юрclub, 2008. <http://www.yurclub.ru/docs/civil/article267.html> (վերջին այցելություն՝ 19.01.2025):
15. Дроздов, И. А. О развитие правового регулирования недропользования / И.А. Дроздов // Вестник Высшего Арбитражного суда РФ, 2007, №8, էջեր 30-44:
16. Елюбаев, Ж. С. Проблемы правового регулирования недропользования: отечественный опыт и зарубежная практика. Монография, Алматы, 2010, 229 էջ:
17. Иоффе, О.С. Избранные труды по гражданскому праву: из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории “хозяйственного права” М. Статут, 2000, 447 էջ. http://civil.consultant.ru/elib/books/3/page_60.html (վերջին այցելություն՝ 05.08.2025):
18. Кечекьян, С.Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. М.: Изд-во АН СССР, 1958, 187 էջ.
19. Левочки, В. В. Объекты гражданских прав в недропользовании, Москва-2018, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина (МГЮА)», 218 էջ:
20. Левочки, В.В. Добытые ресурсы недр как объекты гражданских прав: анализ законодательства // Вестник московского городского педагогического университета. Серия .Юридические науки, 2017, №3 (27), էջեր 127-141.
21. Неделько, А. А. Гражданско-правовой договор добычи полезных ископаемых; Научный руководитель - к.ю.н., профессор И.В. Бакаева, Казань -2015, 220 էջ:
22. Писков, П.И. Участки недр как объекты гражданских прав / Право собственности: актуальные проблемы / отв. ред. В.Н. Литовкин, Е.А. Суханов, В.В. Чубаров; Ин-т законод. и сравнит. Правоведения М.: Статут. 2008, էջեր 380-413:
23. Прокаев, А. В. Гражданско-правовое регулирование отношений в сфере недропользования, 12.00.03 - гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право, Саратов-2010, 192 էջ:
24. Степанов, С.А. Недвижимое имущество в гражданском праве. М.: Статут, 2004, 223 էջ:
25. Третьякова, Е. Правовой статус пользователя недр как особого участника предпринимательской деятельности //ЭП. 2023. №3 (181), էջեր 76-88. <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoy-status-polzovatelya-ne-dr-kak-osoboro-uchastnika-predprinimatelskoy-deyatelnosti> (վերջին այցելություն՝ 05.02.2025թ.).
26. Чеговадзе, Л.А. Структура и состояние гражданского правоотношения. М. Статут. 2004, 542 էջ:
27. “Mineral Resources Law of the People’s Republic of China” (adopted on March 19 1986, and amended on August 29 1996, and August 26 2009 by the Standing Committee of the National People’s Congress). <https://english.mee.gov.cn/Resources/laws> (վերջին այցելություն՝ 05.08.2025թ.):
28. Code of the Republic of Kazakhstan of December 27, 2017 No. 125-VI ZRK “About Subsoil and Subsurface Use” (as amended on 21.05.2024), <https://online.zakon.kz/Document/> (վերջին այցելություն՝ 06.03.2025թ.):
29. Campbell N.J., JR. Principles of Mineral Ownership in The Civil Law and Common Law System, Proceedings (American Bar Association. Section of International and Comparative Law), (August 28, 1956), էջեր 37-43. <https://www.jstor.org> (վերջին այցելություն՝ 25.05.2024թ.):
30. Kienzler, D. et al. Natural Resource Contracts as a Tool for Managing the Mining Sector, 2015, 69 էջ, https://scholarship.law.columbia.edu/sustainable_investment_staffpubs/21 (վերջին այցելություն՝ 10.01.2025թ.):
31. Law Business Research Ltd, The Mining Law Review. 9th ed., UK, 2020; ISBN: 978-1-83862-481-1, 304 էջ:
32. Mikheil, B. Object of Civil Legal Relations. (November 3, 2012). TSU Journal of Law, 01/2012, էջեր 30-49. <https://ssrn.com/abstract=3783716> (վերջին այցելություն՝ 05.08.2025):
33. Sutcliffe, S. Mining Law: Jurisdictional Comparisons. Thomson Reuters; 2012, 323 էջ.
34. Tarrant, J. Ownership of mining product, tailings and minerals, (2005) 24 ARELJ, էջեր 321-330:
35. <https://unicasclaw.com/blog/amendments-to-the-code-on-subsoil-and-subsoil-use> (վերջին այցելություն՝ 08.03.2025թ.):
36. <https://mining.smsc.sa/resources/images/docs/miningInvestmentE.pdf> (վերջին այցելություն՝ 10.08.2025թ.):
37. <https://citi.org/guidance-notes/contracts-and-licenses> (վերջին այցելություն՝ 04.08.2025թ.):
38. <https://citi.org/state-owned-enterprises> (վերջին այցելություն՝ 05.08.2025թ.):

References

1. HH Sahmanadrut'yun. 06 Dec. 2015 [RA Constitution], <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=143723>. (In Armenian)
2. HH Azgayin Jhoghov. HH qaghaqaciakan o'rensqir. [RA National Assembly, RA Civil Code] 05 May 1998 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=193748>. (In Armenian)
3. —. HH y'nderqi masin o'rensqir [The Code on the Subsoil of the Republic of Armenia]. 28 Noy. 2011. <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=178678>. (In Armenian)
4. —. “Shrjaka mijavayri vra azdecut'yan gnahatman ev p'ord'aqnnut'yan masin” HH o'renq [RA Law “On Environmental Impact Assessment and Expertise”]. 21 Hun. 2014. <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=178468>. (In Armenian)
5. HH karavarut'yan 2013 tvakani petrvari 21-i «Iravabanakan andzneri yev qaghaqacinerin sepakanut'yan iravov patkanogh hoghamaseri sahmannerum ynderykogtoghman kargy sahmanelu yev HH karavarut'yan 2003 tvakani noyemberi 13-i N 1932-N voroshumn uzhy kortsrats chanach'elu masin» N 152-N voroshum [Resolution of the Government of the Republic of Armenia No. 152-N]. (In Armenian)
6. HH karavarut'yan 2012 tvakani noyemberi 01-i «Navti yev bnakan gazi artadranqi bazhanman paymanagri orinakeli dz'evy hastatelu masin» 1421-N voroshum [Resolution of the Government of the Republic of Armenia No. 1421-N]. (In Armenian)
7. Badalyan S.S. Ynderykogtoghman volortum hoghayin haraberutyunneri kargavorman himnakhndirneri HH-um [The key issues of regulating land relations in the field of subsoil use in the Republic of Armenia]. EPH iravagitutyani fakulteti profesoradasakhosakan kazmi gitazhoghovyi nyuteri zhoghovatsu, 1(3) 2019, EPH hrat. [YSU Publishing], Yerevan, 2020, pp. 43–60. (In Armenian)
8. Barseghyan, T. K. Hayastani Hanrapetut'yan qaghaqakan iravunk', arajin mas (ch'orrord hrar'arakch'utyun) [Civil Law of the Republic of Armenia, Part One (Fourth Edition)]. Yerevani Pet. Hamalsaran; Yerevan: Tigran Mec hrat., 2014. 560 ej. (In Armenian)
9. Geghamyan, O. M. Bnakan resursneri nakhatpatvats sepakanut'yan iravunki orosh arandznahatkutyunner@ HH oren-sadrut'yan mej yev praktikayum [Certain Peculiarities of the Right of Ownership over Natural Resources in the Legislation and Practice of the Republic of Armenia]. Petutyun yev Iravunk' [State and Law], no. 1 (86), 2020, pp. 4–12. (In Armenian)
10. Hamashkharhayin Bank, “Es-El Ar Konsaltnts,” “AVAG Solutions,” HAH-i Patasxanatu Hankardyunaberutyan Kentron, HAH-i Turpanjyan anvan Qaghaqakanutyan Verlagsutyan Kentron. Hankardyunaberutyan volorti kayunutyan razmavarakan gnahatum – Hayastan [Strategic Environmental and Social Assessment of the Mining Sector – Armenia]. 2016, 227 p. (In Armenian)
11. HH Ardyunahanogh Jghyeri T'apantsikutyani Nakhatpatvut'yun. AČTN zekuyt' (2019 tt.) [EITI Report 2019]. 363 ej. <https://www.eiti.am/hy/annual-reports/2021>. Accessed 09 Feb. 2024. (In Armenian)
12. Vagharshyan, A. G. Petut'yan yev iravunki tesutyun-2. Dasakhosutyun [Theory of State and Law-2. Lecture]. EPH, Yer., Haghinakan hrar'arakch'utyun, 2011. 448 p. (In Armenian)
13. Gambarov, Yu. S. Grazhdanskoe pravo. Obshchaya chast'. Lektsii [Civil Law. General Part. Lectures]. Moscow, 1898 / Klassika Rossiiskogo prava, 766 pp. <http://civil.consultant.ru/reprint/books/160/665.html>. Accessed 18 July 2025. (In Russian)
14. Dmitriev, M. A. Ponyatie i sistema ob'ektov grazhdanskikh prav [Concept and System of Objects of Civil Rights]. Yurclub, 2008. <http://www.yurclub.ru/docs/civil/article267.html>. Accessed 19 Jan. 2025.
15. Drozdov, I. A. O razvitie pravovogo regulirovaniya nedropol'zovaniya [On the Development of Legal Regulation of Subsoil Use]. Vestnik Vysshego Arbitrazhnogo Suda RF, no. 8, 2007, pp. 30–44. (In Russian)
16. Elyubaev, Zh. S. Problemy pravovogo regulirovaniya nedropol'zovaniya: otechestvennyi opyt i zarubezhnaya praktika [Problems of Legal Regulation of Subsoil Use: Domestic Experience and Foreign Practice]. Almaty, 2010. 229 pp. (In Russian)
17. Ioffe, O. S. Izbrannye trudy po grazhdanskomu pravu: iz istorii tsivilisticheskoi mysli. Grazhdanskoe pravootnoshenie. Kritika teorii “khozyaistvennogo prava” [Selected Works on Civil Law: From the History of Civilistic Thought. Civil Legal Relationship. Critique of the Theory of “Economic Law”]. Moscow: Statut, 2000. 447 pp. http://civil.consultant.ru/elib/books/3/page_60.html. Accessed 05 Aug. 2025. (In Russian)
18. Keчек'yan, S. F. Pravootnosheniya v sotsialisticheskom obshchestve [Legal Relations in Socialist Society]. Moscow: Izd-vo AN SSSR, 1958. 187 pp. (In Russian)
19. Levochko, V. V. Ob'ekty grazhdanskikh prav v nedropol'zovanii [Objects of Civil Rights in Subsoil Use]. Moscow: Kutafin Moscow State Law University (MSAL), 2018. 218 pp. (In Russian)
20. Levochko, V. V. “Dobytye resursy nedr kak ob'ekty grazhdanskikh prav: analiz zakonodatel'stva” [Extracted Subsoil Resources as Objects of Civil Rights: Analysis of Legislation]. Vestnik Moskovskogo gorodskogo pedagogicheskogo universiteta. Seriya ‘Yuridicheskie nauki’, no. 3 (27), 2017, pp. 127–141. (In Russian)
21. Nedel'ko, A. A. Grazhdansko-pravovoi dogovor dobychi poleznykh iskopaemykh [Civil-Law Contract for Extraction

- of Minerals]. Scientific adviser: I. V. Bakaeva, Kazan, 2015. 220 pp. (In Russian)
22. Piskov, P. I. Uchastki neдр как ob"ekty grazhdanskikh prav [Subsoil Plots as Objects of Civil Rights]. Pravo sobstvennosti: aktual'nye problemy, edited by V. N. Litovkin, E. A. Sukhanov, and V. V. Chubarov, Institut zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedeniya. Moscow: Statut, 2008, pp. 380–413. (In Russian)
23. Prokaev, A. V. Grazhdansko-pravovoe regulirovanie otnoshenii v sfere nedropol'zovaniya [Civil-Law Regulation of Relations in the Field of Subsoil Use]. Dissertation, specialty 12.00.03 – Civil Law, Entrepreneurial Law, Family Law, Private International Law. Saratov, 2010. 192 pp. (In Russian)
24. Stepanov, S. A. Nedvizhimoe imushchestvo v grazhdanskom prave [Immovable Property in Civil Law]. Moscow: Statut, 2004. 223 pp. (In Russian)
25. Tret'yakova, E. Pravovoi status pol'zovatelya neдр как osobogo uchastnika predprinimatel'skoi deyatelnosti [Legal Status of a Subsoil User as a Special Participant in Entrepreneurial Activity]. EP, no. 3 (181), 2023, pp. 76–88. <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoy-status-polzovatelya-neдр-kak-osobopo-uchastnika-predprinimatelskoy-deyatelnosti>. Accessed 05 Feb. 2025. (In Russian)
26. Chegovadze, L. A. Struktura i sostoyanie grazhdanskogo pravootnosheniya [Structure and Condition of the Civil Legal Relationship]. Moscow: Statut, 2004. 542 pp. (In Russian)

Արփինե Օգաննիսյան

Преподаватель кафедры гражданского права юридического
факультета Ереванского государственного университета
Кандидат юридических наук, доцент

Մանե Մարկոսյան

Аспирант кафедры гражданского права юридического
факультета Ереванского государственного университета,
Советник Генерального прокурора Республики Армения

РЕЗЮМЕ***Недра как особый объект гражданских прав***

В настоящей статье комплексно исследуется и анализируется система объектов гражданских прав в сфере недропользования; проведено всестороннее исследование недр как особого объекта гражданских прав.

В статье рассматриваются недр как объект гражданских прав посредством раскрытия соотношения между недрами и иными непосредственно связанными объектами гражданских прав — участком недр, полезными ископаемыми и земельным участком.

По результатам проведённого исследования сформулирован вывод о том, что недра и участки недр представляют собой самостоятельные объекты гражданских прав: первые изъяты из гражданского оборота, тогда как вторые являются объектами, ограниченными в гражданском обороте. Объектом права недропользования условно является выделенный участок недр, а не недра как таковые. Выделение участка недр в качестве самостоятельного объекта гражданских прав с целью предоставления его в пользование представляет собой юридическую фикцию. В этой связи предложено внести изменения в Кодекс РА о недрах, установив, что предоставляется в пользование не недра, а участок недр.

Рассматривая соотношение недр и полезных ископаемых, в статье обосновано, что полезные ископаемые становятся объектами гражданских прав с момента их добычи (физического отделения) от недр. Также представлены предложения по реформированию в национальном законодательстве института частной собственности на полезные ископаемые, добытые из недр.

Ключевые слова: право недропользования, недра, участок недр, полезные ископаемые, объекты гражданских прав, юридическая фикция, земельный участок.

Arpine Hovhannisyan

Lecturer in the Department of Civil Law,
Faculty of Law, Yerevan State University
Candidate of Law, Associate Professor

Mane Markosyan

Postgraduate student of the Department of Civil Law,
Faculty of Law, Yerevan State University,
Advisor to the Prosecutor General of the Republic of Armenia

SUMMARY

Subsoil as a Unique Object of Civil Rights

This article undertakes a comprehensive examination and analysis of the system of objects of civil rights in the field of subsoil use, providing an in-depth study of the subsoil as a unique object of civil rights.

The article explores the subsoil as an object of civil rights by setting out the interrelation between the subsoil and other civil-law objects directly connected with it—namely, the subsoil tract (plot), minerals, and the land plot.

Based on the research, it is concluded that the subsoil and subsoil tracts constitute distinct objects of civil rights: the former is withdrawn from civil circulation, whereas the latter is an object of limited civil circulation. The object of the right of subsoil use is, conventionally, the delineated subsoil tract rather than the subsoil itself. The delineation of a subsoil tract as a separate object of civil rights for the purpose of granting it for use is a legal fiction. In this context, it is proposed to amend the RA Subsoil Code to provide that what is granted for use is not the subsoil per se, but a subsoil tract.

Addressing the relationship between the subsoil and mineral resources, the article substantiates that mineral resources become objects of civil rights from the moment of their extraction (physical separation) from the subsoil. The article also advances proposals under domestic legislation aimed at reforming the institution of private ownership in respect of mineral resources extracted from the subsoil.

Key words: *subsoil use right, subsoil, subsoil tract (or subsoil plot), mineral resources, objects of civil rights, legal fiction, land plot.*